

نسخه‌ای مصوّر از دیوان حافظ

یک نسخه خطی مصوّر دیوان حافظ در «موزه انستیتوت غالب» (ایوان غالب) در دهلی‌نو، نگهداری می‌شود^۱ که دارای هفت مینیاتور مکتب شیراز و مزایای گوناگون است. لازم به ذکر است که این نسخه را مرحوم آقای آر.پی. گوینکار، به مرحوم فخرالدین علی احمد، رئیس جمهور سابق هند، تقدیم کرده بودند و ایشان نیز پس از مدتی آن را به موزه مزبور واگذار کردند.

دو صفحه اول این نسخه مطلقاً و مذهب است. یکی از مزایای نسخه نامبرده این است که تقریباً پس از هر غزل و مثنوی و قطعه و رباعی، یک رباعی عمر خیّام هم به خط ریز نگاشته شده است.

مزیت دیگر این نسخه داشتن هفت مینیاتور است که در آنها ابیات ذیل از حافظ مصوّر گردیده است:

گل در بر و می بر کف و معشوق بکام است	سلطان جهانم به چنین روز غلام است
گو شمع میارید درین جمع که امشب	در مجلس ما ماه رخ یار تمام است

*

برو ای زاهد خودبین که ز چشم من و تو	راز این پرده نهانست و نهان خواهد بود
-------------------------------------	--------------------------------------

*

یارب این بچه ترکان چه دلبرند به خون	که به تیر مژه هر لحظه شکاری گیرند
-------------------------------------	-----------------------------------

*

۱. شماره ۱۹۵۴/۱۱/۲۴.

واعظا ما بوی حق نشنید، بشنو کین سخن در حضورش نیز می‌گوییم، نه غیبت می‌کنم

*

خنگ چوگانی چرخت رام شد در زیر زین شهسوارا خوش به میدان آمدی، گویی بزین

*

صوفی ز کنج صومعه در پای خم نشست تا دید محتسب که سبو می‌کشد بدوش

*

رفتم بی‌باغ صبحدمی تا چنم گلی آمد بگوش ناگهم آواز بلبل‌ی

مسکین چو من به‌عشق گلی گشته مبتلا و اندر چمن فکنده ز فریاد غلغلی

گل یار حسن گشته و بلبل قرین عشق این را تفضلی نه و آن را تبدلی

چون کرد در دلم اثر آواز عندلیب گشتم چنانکه هیچ نماند تحملی

بس گل شکفته می‌شود این باغ را ولی کس بی‌بالای خار نچیدست ازو گلی

حافظ مدار امید فرح از مدار چرخ دارد هزار عیب و ندارد تفضلی

اینجانب غزلیات این نسخه را با نسخه قزوینی و نسخه‌های دیگر چاپی معتبر و غیرمعتبر مقابله نموده‌ام. اما قبل از این که به‌نتایج حاصل از آن پردازم، نشانه‌های اختصاری نسخه‌های چاپی مزبور داده می‌شود:

ق= دیوان خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی، به‌اهتمام محمد قزوینی و دکتر قاسم غنی، بسرمایه کتابخانه زوار، چاپ سینا، تهران.

ن= دیوان خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی، به‌اهتمام سید محمد رضا جلالی نایینی و دکتر نذیر احمد، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۰ ه.ش.

گ= دیوان حافظ، تصحیح و تنقیح سید محمد راستگو، نشر خرم، ۱۳۷۵ ه.ش.

ع= دیوان حافظ براساس نسخه کامل کهن، به‌تصحیح دکتر اکبر بهروز، دکتر رشید عیوضی، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۳ ه.ش، چاپخانه مهارت، بهار ۱۳۶۶ ه.ش.

د= دیوان حافظ: به‌تصحیح مسعود فرزاد، به‌کوشش علی حصوری، انتشارات همگام، ۱۳۶۱ ه.ش.

ف= دیوان خواجه شمس‌الدین محمد حافظ، به‌تصحیح و توضیح سید علی محمد رفیعی، چاپخانه آرمان، ستارگان، ۱۳۷۲ ه.ش.

- ط = غزلیات حافظ، براساس مجموعه لطایف و سفینه ظرایف، سیف جام هروی، همعصر حافظ، خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران، دهلی‌نو، ۱۹۹۱ ه.ش.
- پ = لسان‌الغیب، خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی، پژمان بختیاری، چاپ پنجم، سرمایه کتابخانه ابن سینا، چاپخانه بانک بازرگانی.
- ل = دیوان حافظ، مطبع نولکشور، ۱۸۷۲ م، ۱۹۱۷ م، ۱۹۹۲ م، ۱۲۸۹ هجری.
- م = دیوان حافظ، مصححہ ابوالفتح عبدالرحیم، مطبع جامعه عثمانیه، حیدرآباد دکن (هند).
- می = دیوان حافظ، مطبع نامی.
- ج = دیوان کهنه حافظ، به کوشش ایرج افشار، مؤسسه امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۶ ه.ش.
- س = غزلیات حافظ، براساس نسخه مورخ ۸۱۳ ه، موزه سالارچنگ (نظم فارسی، ۲۲۸۹/۳۶)، تنظیم و ترتیب نذیر احمد، مرکز تحقیقات فارسی، خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران، دهلی‌نو، ۱۹۹۱ م.
- خ = دیوان حافظ، نسخه شاهان مغلیه، کتابخانه عمومی خاورمیانه خدابخش، پتنا، ۱۹۹۲ م.
- ح = دیوان حافظ، براساس نسخه مورخ ۸۱۸ هجری، کتابخانه آصفیه، حیدرآباد دکن، اکنون به نام مخطوطات و اداره تحقیقات، آندراپرادش.
- ی = دیوان حافظ، مطبع قیومی، کانپور.
- ص = دیوان حافظ مع اصطلاحات صوفیه، مطبع نامی، لکهنو، ۱۹۰۴ م.
- ض = دیوان حافظ (با ترجمه اردو)، قاضی سجّاد حسین، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، مؤسسه انتشارات اسلامی، لاهور، ۱۹۸۴ م.
- مج = دیوان حافظ مترجم، مطبع مجیدی، کانپور.
- غزلیات، مقطعات و رباعیات ذیل که در نسخه قزوینی نیست و در نسخه‌های دیگر موجود است:

۱. ما برفتم تو دانی و دل غمخور ما^۱

۱. د، ع، ل، مج، می.

۲. صبح دولت می‌دمد کو جام همچون آفتاب^۱
۳. ز باغ وصل تو یابد ریاض رضوان آب^۲
۴. گفتم که خطا کردی و تدبیر نه این بود^۳
۵. من و صلاح و سلامت کس این گمان نبرد^۴
۶. مژده‌ای دل که مسیحا نفسی می‌آید^۵
۷. صراحی دگر باره از دست برد^۶
۸. در هر هوا که جز برق اندر طلب نباشد^۷
۹. دلا چندم بریزی خون ز دیده شرم دار آخر^۸
۱۰. صبا به‌مقدم گل روح تازه بخشد باز^۹
۱۱. جانا ترا که گفت که احوال ما می‌پرس^{۱۰}
۱۲. نیست کس را ز کمند سر زلف تو خلاص^{۱۱}
۱۳. حسن و جمال تو چنان جمع گرفت طول و عرض^{۱۲}
۱۴. ز چشم بد رخ خوب ترا خدا حافظ^{۱۳}
۱۵. رهروان را عشق بس باشد دلیل^{۱۴}

-
۱. ن، د، ع، ف، ل، ی، می.
 ۲. غ، ل، میج، ی، می.
 ۳. د، ن، ل، میج، ی.
 ۴. پ، د، ل، میج، ی.
 ۵. پ، د، ن، ج، ع، ل، میج، می.
 ۶. ف، ل، میج، ی، می.
 ۷. د.
 ۸. د، ل، میج، ی، می.
 ۹. س، ل، میج، ی، می.
 ۱۰. پ، ع، د، ن، ج، گ، ف، ل، میج، ی، می.
 ۱۱. ف، ل، میج، ی، می.
 ۱۲. ف، ل، میج، ی، می.
 ۱۳. ی، ف، ل، میج.
 ۱۴. ج، ض، میج، ی، می.

مقطّعات

۱. خسرو دادگرا شیردلا بحر کفا... ارزانی^۱
۲. حسن این نظم از بیان مستغنی است... دلیل^۲
۳. دل مبند ای مرد بخرد بر سخای عمرو و زید... گشاد^۳
۴. بر تو خوانم ز دفتر اخلاص... بخشش^۴
۵. صباح بدو سادس ربیع اوّل... زایل^۵
۶. آصف عهد زمان جان جهان تورانشاه... نکشت^۶
۷. برادر خواجه عادل طاب مثواه... حیاتش^۷
۸. رحمان لایموت چو آن بادشاه را... لایفوت^۸
۹. بهاءالحق والدّین طاب مثواه... جماعت^۹
۱۰. مجد دین سرور و سلطان قضاات اسمعیل... نطق^{۱۰}

رباعیّات

۱. جز نقش تو درنظر نیامد ما را^{۱۱}
۲. نی قصّه آن شمع چگل بتوان گفت^{۱۲}
۳. امشب ز غمت میان خون خواهم خفت^{۱۳}

۱. ن، پ، ل، ی.

۲. ن.

۳. ن، ل.

۴. ن.

۵. د، ج، ی.

۶. ل، ن، پ، ف، ی.

۷. ن، ی.

۸. ل، ن، پ، ج.

۹. ج، ن، پ، ل.

۱۰. ن، پ، ل، ی.

۱۱. ن، ل، ی.

۱۲. ن، پ، ف.

۱۳. ن.

۴. ماهی که قدش بسرو می‌ماند راست^۱
 ۵. هر دوست که دم زد ز وفا دشمن شد^۲
 ۶. زان باده دیرینه دهقان پرورد^۳
 ۷. عشق رخ یار بر من زار مگیر^۴
 ۸. ایام شبابست شراب اولی‌تر^۵
 ۹. در سنبلش آویختم از روی نیاز^۶
 ۱۰. مردی ز کننده در خیبر پرس^۷
 ۱۱. چشم تو که سحر بابل است استادش^۸
 ۱۲. چون جامه ز تن برکشد آن مشکین خال^۹
 ۱۳. مقبول دل خاصی و مشهور عوام^{۱۰}
 ۱۴. چون باده ز غم چه بایدت جوشیدن^{۱۱}
 ۱۵. چشمت که فسون و رنگ می‌بارد ازو^{۱۲}
 ۱۶. گر همچومن افتاده این دام شوی^{۱۳}
 ۱۷. قسام بهشت و دوزخ آن عقده‌گشای^{۱۴}
- قصیده و غزلیات و مقطعات ذیل در نسخه‌های معتبر گنج‌نایده نشده است:

۱. ن، ف.
۲. ص، ن، پ، ل، ی.
۳. ص، ن، ل، ی.
۴. ن، ف.
۵. ص، ن، ل، م.
۶. ن، ل، ی، ص.
۷. ی، ن، ف، ل، ص.
۸. ی، ن، ف، ل، ص.
۹. ی، ن، ف، ل، ص.
۱۰. ن، د.
۱۱. ی، ن، ف، ل، ص.
۱۲. پ، ل، ی.
۱۳. ن، ل، ی، ص.
۱۴. ن، پ، ف، ی، ص.

قصیده

مرا دلپست پریشان بدست غم پامال چنانکه هیچ کسی نیست واقف احوال

غزلیات

۱. می‌زنم هر نفس از دست فراق فریاد^۱
۲. سر سودای تو اندر سر ما می‌گردد
۳. کارم ز دور چرخ بسامان نمی‌رسد^۲
۴. دل شوق لب مدام دارد^۳
۵. صورت خوبت نگارا خوش بآئین بسته‌اند^۴
۶. ساقیا باده شباب بیار^۵
۷. گرد عذار یار من تا بگرفت طول و عرض
۸. روز عید است و من امروز در آن تدبیرم^۶

مقطعات

۱. ایام بهارست و گل و لاله و نسرين ... چرایبی^۷
۲. آن کیست تا به حضرت سلطان ادا کند ... پدید^۸
۳. مقال چرخ نبینیم و نشنویم همی ... کر^۹
۴. غزل ذیل فقط در یک یا دو نسخه غیرمعتبر موجود است:
۵. ما پیش خاک راه تو صد ره نهاده‌ایم^{۱۰}

-
۱. ل، ی.
 ۲. ل، ی.
 ۳. ل، مج.
 ۴. می.
 ۵. ل، ی، می.
 ۶. مج، می، ض، ن.
 ۷. ص.
 ۸. ی.
 ۹. ی.
 ۱۰. ض، ی، ل، ص.